

Egyeztetési típusok vizsgálata finnugor nyelvekben (magyar, finn, észt, északi lapp)

Az értekezés magyar nyelvű összefoglalója

Dolgozatomban az egyeztetési típusokat vizsgáltam kontrasztív szempontból négy finnugor nyelvben (magyar, finn, észt, északi lapp). Finnugor témájú szakdolgozatomat a magyar és a lapp (északi számi) egyeztetés kérdéseiről készítettem, majd fokozatosan bővítettem disszertációvá, hozzávéve a balti finn nyelvek közül a finnt és az észt. Dolgozatom célja a frázison belüli egyeztetési jelenség (jelző és jelzett szó egyeztetése az NP-frázison belül) és a mondaton belüli egyeztetés (alany és állítmány NP – VP/Kop – NP/AP) vizsgálata. Vizsgálatom tehát a mondat predikatív magjára és a főnévi frázisra terjed. Az összehasonlítás célja az volt, hogy feltárja a nyelvekben megfigyelhető egyezőségeket és különbségeket. Ezrét leírtam, elemeztem azokat a fő típusokat, amelyek megtalálhatók mind a négy nyelvben, és az eredményt táblázatban is összefoglaltam. A magyar nyelv volt a kiinduló nyelv, majd a jellemző egyeztetési típusokat szembesítettem a gyakorlattal a három távoli, ám egymás között közelebbi rokon nyelvben. A jelenségeket összevettem nem finnugor nyelvek (főként angol, továbbá minden esetben anyanyelvem, a bolgár) egyeztetési sajátágaival. Minthogy számomra az összes vizsgált nyelv idegen nyelvnek számít, az egyeztetés kérdéseinek tárgyalásakor bolgár anyanyelvemet használtam fel kontrollnyelvként.

A feltüntetett szakirodalmon kívül újságcikkeket és szépirodalmi műveket is használtam, valamint néhány esetben anyanyelvi informátorokat, adatközlőket is. Olyan esetekben, ahol nem volt lehetőségem eredeti példamondatokhoz jutni, vagy a vizsgálat érdekében szükséges volt, az eredeti vagy a kiinduló magyar mondatokat lefordítottam anyanyelvi beszélők segítségével a többi nyelvre is.

A vizsgálat folyamán a hagyományos kontrasztív módszert és a finnugor nyelvészeti kutatások terminológiáját használtam.

Az értekezés hat nagyobb fejezetre oszlik: lényegét tekintve azonban két nagyobb részre bontható. – Az első, elméleti részben a téma kutatástörténetét ismertetem és az egyeztetési jelenségeket foglalom össze. A 3. fejezetben található grammatikai versus logikai/szemantikai egyeztetés központi része tisztázza a grammatikai egyeztetés mechanizmusát. A szemantikai egyeztetésre több figyelmet fordítok, mivel különböző tényezők hozzájárulnak a kongruencia ellentmondásaihoz. – A második rész a negyedik fejezettől kezdődik: tulajdonképpen ez a

dolgozat részletes, érdemi része. A negyedik, az ötödik és a hatodik fejezet hasonló struktúrát követ. Először bemutatom az egyeztetést a NP-frázisban, azaz hogyan viselkednek a tagok az attributív szerkezetben: milyen tekintetben egyezik, vagy nem egyezik a jelző és a jelzett szó a vizsgált nyelvekben. Az ötödik, egyben a legnagyobb terjedelmű fejezetben az alany és az állítmány közötti számbeli egyeztetés eseteit tárgyalom mind a négy nyelvben. A fejezet két alfejezetre oszlik: az első rész az állítmány egyeztetését mutatja be egy alannal, a második rész pedig több alannal. A hatodik fejezetben az alany és az állítmány személybeli egyeztetését tárgyalom.

Az értekezés empirikus anyagának túlnyomó része leíró nyelvtankönyvekből, a finnugor nyelvekről megjelent publikációkból származik: ezek alapján összegyűjtöttem, rendszereztem a rendelkezésemre álló példamondatokat. A második adatforrás a szépirodalom és a publicisztika, elsősorban az újságnyelv. Az idézett példamondatok tehát írott forrásokból származnak, és csak a finn birtokos szerkezetekben hivatkoztam a beszélt nyelvre. Ott az egyeztetés másképpen alakul, mint az írott nyelvben.

A vizsgálataim következtetésének értelmében a következő definíciót adtam: az egyeztetés (kongruencia) az a jelenség, amelynek lényege, hogy a mondat valamely részének (a meghatározó tag, regens) a mondat egy másik részére nézve (a meghatározott, rectum) valamilyen morfoszintaktikai következménye van. A vizsgálat során az alany és az állítmány között megkülönböztetünk alaki (grammatikai), értelmi (szemantikai) és nem az utolsó sorban közelségi egyeztetést: Akkor beszélhetünk grammatikai egyeztetésről az alany és az állítmány között, ha az állítmány számban és személyben egyezik az alannal, tehát formális egyezés (kongruencia) tapasztalható. Minden egyéb eset, amikor tulajdonképpen nem ilyen „mechanikus” egyezés van, grammatikailag inkongruenciának számít. A szintagmákat összekötő koherencia nem grammatikai, hanem értelmi vagy szemantikai. Végül is a logikai/szemantikai egyeztetés elsősorban a számbeliséget érinti. Mondhatjuk, hogy a szemantikai egyeztetés érdekessé teszi a jelenséget, és ezen a területen a legtöbb nyelv különbséget mutat.

Genetikailag közeli nyelveket kutattam, és sok egyezőséget vártam, érdekesnek tartom, hogy mégis nagy különbségek mutatkoznak az egyeztetési megoldások között. Igaz, hogy a magyar nyelv sajátos egyeztetési szerkesztésmóddal bír bizonyos egyeztetési típusokban, és eltér a többi három nyelvtől, de az igen közeli finn és észt is sok tekintetben különbözik.

Az értekezés eredményei használhatóak kiinduló pontként az összehasonlító és a tipológiai kutatásokban, valamint az idegen nyelvek oktatásában külföldi hallgatók számára. Az

értekezésben található példamondatokat a fordítói gyakorlatban is lehet használni, mert számos magyar mondatnak megvan a finn, észt, lapp – és bolgár – megfelelője is.